ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 6, December 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.952

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 03.09.2020 Kabul Tarihi: 30.09.2020

Atıf Künyesi: Ercimet Sarıay, "XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3013-3030.

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

*Tribal Unrests in Middle Anatolia in the 19th Century:
The Sample of the (Türkânlı) Tribe*

Dr. Ercimet Sarıay

ORCID No: 0000-0002-0570-8441

Aksaray Üniversitesi

Öz

Osmanlı sosyal yapısında önemli bir yere sahip olan konar-göçer aşiretler, tarihi süreç içerisinde devletin uyguladığı iskân politikası çerçevesinde yerleşik bir düzene sokulmaya çalışılmıştır. Ancak aşiretlerin geleneksel hayat tarzlarının değiştirilmesine yönelik atılan bu adımların zaman zaman bazı dirençlerle karşılaşmış olması uygulamada bu politikanın yürütülmesini zorlaştırmıştır. Uygulamada karşılaşılan zorlukların başında ise, konar-göçer aşiretlere mensup bazı grupların yaylak ve kışlaklara gidiş dönüş esnasında uygunsuz davranışları nedeniyle asayişin bozulmasıdır. Her ne kadar devlet asayiş ve emniyetin sağlanmasına yönelik bazı tedbirler almışsa da, aşiretlerin yol açtığı sorunları tam olarak giderememiştir.

Çalışmada üzerinde durulan Türkânlı Aşireti, Orta Anadolu'da özellikle Konya ve Ankara çevresinde dağınık bir biçimde yer alan konar-göçer aşiretlerden biridir. Diğer bazı aşiretler gibi adı geçen aşirete mensup gruplar da asayiş bozucu tutum ve davranışlar içine girmişlerdir. Özellikle aşiret içinden çıkan eşkıya taifesinin uygunsuz hareketleri merkezi hükümeti ve yerel yönetimi bir hayli meşgul etmiştir. Çalışmada, Türkânlı Aşireti bağlamında aşiretin yaylak, kışlak ve iskân konusunda yol açtığı sorunlar, aşiret içinden çıkan eşkıyanın eylemleri ile merkezi ve yerel yönetimin buna ilişkin tutumu, arşiv kayıtları ışığında analiz edilip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkânlı Aşireti, Yaylak, Kışlak, Eşkıya, Tedbir, Osmanlı Devleti, Orta Anadolu

Abstract

Nomadic tribes, which had an important place in the Ottoman social structure, were tried to be settled within the framework of the settlement policy implemented by the state in the historical process. However, the fact that these steps taken to change the traditional life styles of the tribes encountered some resistance from time to time, making it difficult to implement this policy. One of

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu’da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

the main difficulties encountered in practice was the disruption of order due to the improper behavior of some groups of nomadic tribes during their return to the pastures and winter quarters. Although the state took some measures to ensure public order and security, it could not completely solve the problems caused by the tribes.

The Türkânlı Tribe, which is emphasized in the study, was one of the nomadic tribes scattered around Konya and Ankara in Central Anatolia. Like some other tribes, groups belonging to the aforementioned tribe also engaged in attitudes and behaviors that disrupt the order. In particular, the inappropriate actions of the bandits who emerged from the tribe kept the central government and local administration busy. In the study, in the context of the Türkânlı Tribe, the problems caused by the tribe in terms of plateau, barracks and settlement, the actions of the bandits inside the tribe and the attitude of the central and local administrations on this were analyzed and evaluated in the light of archive records.

Keywords: Türkânlı Tribe, Plateau, Barracks, Bandit, Measures, Ottoman Empire, Middle Anatolia

Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren halkın can ve mal güvenliğini koruma konusunda oldukça hassas davranmıştır. Ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru sosyal ve iktisadi sebeplerle ortaya çıkan isyan ve eşkıyalık hareketleri devleti bir hayli uğraştırmıştır. Celâli isyanlarıyla başlayıp, Levend ve Kapısız denilen gürhün zulüm ve soygunculuğuyla devam eden bu tür hareketler zaman zaman hızını yitirmiş ise de, Tanzimat’a kadar isim ve şekil değiştirerek varlığını sürdürmüştür. XVII. ve XVIII. yüzyılda bilhassa devletin uzun süren savaşlarla meşgul olduğu dönemlerde, eşkıyalık eylemleri artmış, sefer kaçkını ve işsiz-güçsüz takımı, asayiş ve emniyete büyük zarar vermişlerdir.¹

XIX. yüzyılın başlarında da bu tür hareketlerin devam etmesi üzerine III. Selim iç güvenliğin sağlanması için bazı önlemler almıştır. Bu bağlamda Rumeli yöresinde birer derebeyi haline gelmiş yöneticilerle hükümet kuvvetleri arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. Bunun neticesinde kısmi bir başarı elde edilmiş ise de hem Rumeli’de hem de Anadolu’da, yer yer eşkıyalık ve isyan hareketleri devam etmiştir. XIX. yüzyılın başlarında Nizam-ı Cedit Ocağı’nın kurulması bu tür hareketlerin önlenmesinde önemli bir adım olmakla birlikte, III. Selim’in indirilmesiyle bu girişim de kısa sürmüştür.

III. Selim, çıkardığı bir fermanla vali ve mutasarrıflardan, fazla miktardaki delil ve delil başılarının memleketlerine gönderilmesini istemiştir. Buna rağmen Anadolu’da kapısız gezip dolaşan delil zümresinin kaza ve köyler halkından eşya, hayvan ve mal aldıkları fakir fukaraya zulüm ettikleri anlaşılmaktadır. Çare olarak, bunların şekavetten vazgeçip teslim olmaları, çift ve çubuklarıyla uğraşmayı kabul etmeleri ve halktan kendilerine güvenilir birer kefil bulmaları halinde geçmişte işledikleri suçların bağışlanacağı belirtilmiştir. Şayet eşkıyalığa devam ederlerse, halkın da desteğiyle üstlerine varılması yerel yöneticilere bildirilmiştir.² Bu emirlere rağmen olayların önü alınamamış, zorbalara bildiklerini yapmakta devam etmişlerdir. III. Selim’in

¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.63; Ayrıca şu eserlere bakılabilir; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, “Celali İsyanları”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019; M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.

² M. Çadırcı, *age*, s.64; Kapılı kapısız eşkıyası hakkında bkz. Necmettin Aygün, “Osmanlı’da Yönetimin Yerelleşmesi: Aksaray Ayanı Ateşoğlu Abdurrahman Ağa (1770-1860)”, *III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu 25-27 Ekim*, Aksaray 2018, s.30-35; Halil, İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye-IV*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

iç güvenliği sağlama noktasında attığı adımların yetersiz kaldığı II. Mahmut döneminde yaşanan gelişmelerden de açıkça anlaşılmaktadır. Bunun temel nedeni, Kabakçı Mustafa İsyanı, Alemдар hadisesi gibi hükümet merkezinde meydana gelen önemli gelişmelerin taşraya yansması ve merkezi otoriteye zarar vermesidir. Öte yandan, Rusya'yla savaş, Yunan isyanı, Mehmet Ali Paşa meselesi de bu duruma katkı sağlamıştır.

II. Mahmut, iç güvenliğin sağlanması için 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırarak daha etkili önlemler almış, çıkardığı fermanla delil ve delilbaşılığa resmen son vermiştir. Böylece öteden beri reyanın başına musallat olan kapısız eşkiyasının kaynağı ortadan kaldırılmıştır.³ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını müteakip Redif askeri teşkilatı kurulmuş, yerel makamların kapılarında asker beslemelerine gerek kalmamıştır. Böylece ülkenin iç ve dış güvenliğini koruma işi büyük ölçüde Redif askerlerine bırakılmıştır. Tanzimat'ın ilânından sonra ise Zaptiye Teşkilatı kurularak iç güvenlik bu kuruluşa devredilmiş, eskiye oranla can ve mal güvenliğinin sağlanmasında uzmanlaşmaya yönelik çok önemli bir adım atılmıştır.

Taşrada ise asayişin temininde güvenlik güçlerinin kullanılmasının yanı sıra “Kefile Bağlamak”,⁴ “Nezre Kesmek”⁵ gibi bazı geleneksel yöntemler de uygulanmıştır. Ayrıca bir nevi seyahat izin belgesi diyebileceğimiz “Mürur tezkeresi” uygulaması da sürdürülmüştür.⁶ Bu tür uygulamalarda valiler birinci derecede sorumlu tutulmuşlar ve merkez tarafından sık sık uyarılmışlardır. Öte yandan yerel yöneticiler zaman zaman da nasihat yöntemine başvurmuşlardır. Tanzimat'ın ilânından sonra ise, iç güvenliğin sağlanması konusunda yeni bazı adımlar atılmıştır. Bilindiği üzere Tanzimat Fermanı, ayırım gözetmeksizin Osmanlı halkının can, mal ve namus güvenliklerinin temini konusunda gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin bir an önce yapılacağını taahhüt etmiştir. Zaman içerisinde bu minvalde, bir dizi adım atılmıştır.⁷ Eyalet valilerinin yetki ve sorumluluklarının artırılması, modern anlamda yeni ceza kanunlarının çıkarılması, yerel meclislerin kurularak güvenlikten sorumlu hale gelmeleri bu adımların bazılarıdır.⁸

Tanzimat'ın ilânından sonra, valiler merkezi otoriteye tabi kılınmaya çalışılmış, yetkileri de mahalli meclisler tarafından denetim altına alınarak daha önceki dönemlerdeki keyfî tutumlarının önüne geçilmek istenmiştir. Ancak iş uygulamaya gelince, bu durumun, bilhassa asayişin temininde bazı zorluklara neden olduğu ve valilerin otoritelerini zayıflattığı görülmüştür. Bunun üzerine 1858'de çıkarılan bir fermanla valilerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir.⁹

Şüphesiz bütün bu adımların gerçekleştirilebilmesi, Tanzimat prensiplerine uygun, merkezi ve etkili bir zaptiye örgütünün kurulmasına bağlıdır. 1844'de ülkede ordudan bağımsız olarak bir zaptiye örgütü kurulmasına karar verilmiştir. Böylece tımarlı sipahiliğe son verilerek, yerine

³ M. Çadircı, *age*, s.67-68.

⁴ Kefalet usulünde bir yörenin halkı, bölgelerinde sirkat, kutta-i tarik, katl, gibi cürümlere karşı birbirine kefil edilmişlerdir. Böylece ahali, bölgelerinde asayişten sorumlu tutulmuş, bu sayede bir nevi sosyal kontrol ve gözetim mekanizması oluşturulmuştur. Abdullah Saydam, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usûlü”, *Tarih ve Toplum*, S.164, Ağustos 1997, s.4-6. Emre Satıcı, “Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839–1867)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.24, 2008, s.191-192.

⁵ Nezre kesmek ise herhangi bir bölgede hükümet tarafından hoş görülmeleyen bir hareketin bölge halkı tarafından tekrarı hâlinde uygulanan nakdi veya bedeni cezaya verilen isimdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.692.

⁶ M. Çadircı, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”, *TTK Belgeler*, C.XV, S.19 1993, s.172.

⁷ Halil İncelik, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, C.XXVIII, S.112, Ekim 1964, s.625.

⁸ M. Çadircı, *Anadolu Kentlerinin...*, s.203-206.

⁹ Selda Kılıç, “Tanzimat'ın İlânından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVIII, S.45, 2009, s.50.

“Zaptiye Teşkilatı” kurulmuştur. 1845’te “Zaptiye Müşirliği”nin kurulmasıyla teşkilatlanma tamamlanmıştır.¹⁰ Teşkilata bağlı kolluk güçleri, yol ve mekân güvenliğinin sağlanması, vergilerin sıhhatli toplanması, suçluların derdesti ve adlî makamlara teslimi, derbent ve resmi binaların korunması, posta tatarlarının muhafazası gibi vazifeleri yürütmeye başlamışlardır.¹¹ 1867 “Vilayet Nizamnamesi” ile birlikte zaptiye teşkilâtı daha modern ve etkin bir konuma getirilmiştir.¹²

Tanzimat öncesi ve sonrasında iç güvenliğin temini için yapılan düzenlemeler büyük ölçüde kâğıt üzerinde kalmış ve uygulamada büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Merkezi otoritenin tam olarak tesis edilememesi, iç ve dış gelişmelerin yol açtığı sorunlar ve ekonomik sıkıntılar, iç güvenliğin sağlanmasını olumsuz etkilemiş, bu durum, Rumeli ve Anadolu eyaletlerine de yansımıştır. Merkezi hükümeti öteden beri sıkıntıya sokan ve meşgul eden bir husus da konar-göçer aşiretlerin sebep olduğu isyan ve eşkıyalık hareketleri olmuştur. Çünkü bu tür olaylara karışan ve konar-göçer aşiretlere mensup eşkıyaların, belli bir yerde meskûn olmadıkları için takipleri ve derdest edilmeleri oldukça zor olmuştur. Ankara eyaleti ve çevresinde konar-göçer bir yaşam süren “Türkânlı Aşireti”ne¹³ mensup şahısların da geniş bir alanda kamu düzenini bozan eşkıyalık ve benzeri faaliyetlerde bulunduklarına şahit olunmuştur. İç güvenliğin tam olarak sağlanamadığı dönemlerde konar-göçer aşiretlerin neden olduğu sorunlar, yerleşik halkı daima rahatsız etmiştir. III. Selim ve II. Mahmud devirlerinde çeşitli etkenlerle asayiş ve emniyetin bozulması, göçebe aşiretlerin diledikleri gibi hareket etmelerine neden olmuştur. Bu durumun Tanzimat’ın ilanından sonra da devam ettiğini söylemek mümkündür.¹⁴ Konar-göçer aşiretler, çoğu kez nizamnamelerin dışına çıkarak, yaylak ve kışlak mevsimlerinde yerleşik halkın ekin, bağ ve bahçelerine hasar vermişlerdir. Bunun yanı sıra, bu aşiretlere mensup şahıslar eşkıyalık, yağma, sirkat, adam öldürme ve yaralama gibi eylemlerde de bulunmuşlardır. Üzerinde duracağımız Orta Anadolu’da konar-göçer bir yaşam süren “Türkânlı Aşireti”ne mensup şahısların da geniş bir alanda kamu düzenini bozan eşkıyalık ve benzeri faaliyetlerde bulundukları anlaşılmaktadır.

1. Türkânlı Aşireti

Sosyolojik bir kavram olarak aşiret, toplu halde yaşayan ve toplu halde konup göçen topluluktur.¹⁵ Buna rağmen, aşiret kavramıyla ilgili olarak bir fikir birliğinin olduğunu söylemek zor gibi görünse de, yaygın olarak kabile, oymak, cemaat, boy gibi kavramların karşılığı olarak kullanıldığı söylenebilir.¹⁶ Diğer yandan aşiret terimi göçebe ya da yarı göçebe şeklinde bir hayat süren oymak veya boy anlamında da kullanılmıştır.¹⁷ Aşiretler iç içe geçmiş bir aileye veya

¹⁰ Ali Sönmez, “Zaptiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840- 1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXV, S.39 (2006), s.202.

¹¹ M. Çadırcı, *Anadolu Kentlerinin...*, s.319-320.

¹² A. Sönmez, *agm*, s.202-217.

¹³ Kayıtlarda ve kimi çalışmalarda bu aşiret hem Tirkânlı, hem de Türkânlı olarak ifade edilmiştir. Biz daha yaygın bir kullanım olan “Türkânlı” ismini tercih ettik.

¹⁴ 1842’de çıkan bir nizamname ile konar-göçerlerin yaylak ve kışlak sahalarının daraltılması yoluna gidilmiştir. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s.14; Abdullah Saydam, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler,” *Anadolu’da ve Rumeli’de Türkmenler*, Mersin, 2000, s.222-229.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s.939.

¹⁶ Kamil Kaya-Mustafa Talas, “Karacadağ Türkmen Aşireti’nde Arabuluculuk: Siverek Örneği”, *Sosyolojik Düşün*, C.1, S.2, 2016, s.3-6.

¹⁷ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul 1979, s.16-17.

siyasal yapıya benzedikleri için bir nevi siyasal aile toplulukları olarak da isimlendirilmişlerdir.¹⁸ Aşiret, kendine has örfi ve hiyerarşik bazı kuralları olan göçebe veya yarı göçebe hayat tarzını benimsemiş topluluktur.¹⁹ Öte yandan aşiret mensupları arasındaki kan bağı, bunların birbirine sıkı sıkıya bağlanmalarına vesile olmuştur. Osmanlılar ise aşiret terimini boy ve cemaat arası bir topluluk için kullanmışlardır.²⁰ Osmanlı arşiv kayıtlarında, genel olarak, konar-göçer veya yörük olarak yer alan yapıların, boy, aşiret, cemaat, oymak biçiminde sıralandığını söylemek mümkündür.²¹

Bu bilgiler ışığında bakıldığında Türkânlı Aşireti, Karacadağ Türkmenlerinden olup, Tırkan/Türkan/Tırkanlı (Türkler) adıyla da bilinmektedir. Osmanlı belgelerinde ise Kürtçe konuştukları için, genellikle “Ekırad (Kürtler) ve Yörükân Taifesinden” şeklinde gösterilmişlerdir.²² Her ne kadar belgelerde bu isimle anılsalar da Oğuzların 24 boyundan biri olan Beydili boyuna mensup oldukları anlaşılmaktadır. Bir dönem Karakeçililere bağlı olmuşlarsa da sonradan Viranşehir’in (Urfa) ileri gelenlerinden İbrahim Paşa, bunları Milli Aşiretine bağlamıştır. Türkânlı Aşireti’nin, diğer bazı aşiretlerde olduğu gibi Kürtçe konuşan bir Türk aşireti olduğunu söylemek mümkündür. Aşiretin yoğun olduğu yerlerden biri olarak Siverek (Urfa) bölgesi gösterilebilir.²³ Türkânlı aşireti hakkında Ziya Gökalp’in verdiği bilgiler de dikkate değerdir. Ziya Gökalp, Türkan ya da Tırkanların, Karakeçili Aşireti’ne mensup olup, Kütahya cihetlerinde dolaşan Karakeçililerin amcazadeleri olduklarını, ancak Kürtçe konuştuklarını belirtmektedir. Gökalp, bir Türkmen aşireti olan Türkânlı Aşireti’nin Kürtleştiğini ileri sürerek, Karacadağ’da bulunan Türkan Aşireti’nin de aslen Türkmen olduklarını iddia etmiştir.²⁴ Dolayısıyla Tırkanlar, Türk olmakla birlikte, coğrafik olarak Kürt aşiretleriyle iç içe ortak bir kimlikle birlikte anılmışlardır. Bunun bir örneğini Güneydoğu aşiretlerini ciddi olarak araştıran Orhan Türkdoğan vermektedir:

“Günümüzde, Urfa’nın Sıruç ilçesinde yaşayan Karakeçili Aşireti 24 Oğuz boyuna mensup Türkmenlerdendir. Bunlar, her yıl Söğüt İlçesinde yapılan Ertuğrul Gazi’yi anma törenine büyük bir coşkuyla katılmaktadır. 1989 yılındaki kutlama töreni bunun en güzel ispatı olmaktadır. Sıruçlu Karakeçililer Kürtçe bilmezler, Türkçe konuşurlar. Ancak, Urfa’nın belirli yörelerinde yaşayan aynı aşirete mensup Karakeçililer ise, tersine hiç Türkçe bilmez, Kürtçe konuşurlar”.²⁵

Diğer yandan Gökalp de, araştırmalarında birçok Türk boyunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da zamanla Kürtleştiklerini belirterek, bu durumu “Türklerin Kürtleşmesi” olarak nitelendirmiştir.²⁶ Tarihi süreçte, birçok Türk beyinin Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da değişik adlar altında beylikler kurdukları bir gerçektir. Bu beyliklerde Kürt ve Türk birbirine karışmış ve bazı Türk boyları Kürtleşirken, bazı Kürt boyları da Türkleşmiştir.

¹⁸ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Haz. Yalçın Toker), 2.Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2013, s.22-23.

¹⁹ Hakan Asan, “Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2 Sayı 3, Ocak-Haziran 2016, s.46..

²⁰ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006, s.186-200.

²¹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 16-25. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 998, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1963, s.12-15.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*, Dosya No: 445, Gömlek No: 22278, Tarih: 23 Muharrem 1237 (20 Ekim 1821).

²³ Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, 5.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s.121.

²⁴ Gökalp, *age*, s.117-118.

²⁵ Türkdoğan, *age*, s.121

²⁶ Kaya-Talas, agm, s.3-6.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu menşeli konar-göçer bir aşiret olan Türkânlı Aşireti, zaman içinde, sosyal ve ekonomik sebeplerle geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. İncelediğimiz döneme ilişkin olarak analizini yaptığımız arşiv belgelerinde, Türkânlı Aşiretinin, Ankara, Konya, Çankırı, Yozgat, Kayseri ve Kırşehir gibi geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde ise bu aşiretin, Ankara (Bala, Haymana, Şereflikoçhisar, Beypazarı, Nallıhan), Eskişehir (Göktepe, Kaldırım), Şanlıurfa (Siverek, Viranşehir, Bozova), Adıyaman (Besni, gölbaşı), Elazığ (Ağın, Karakoçan, Keban, Baskil, Sivrice), Tunceli (Pertek, Çemişgezek), Yozgat, Kırıkkale, Erzurum (Horasan), Kütahya, Karaman, Suriye’de Rakka ve Irak’ta Kerkük dolaylarında dağınık bir halde yaşadıkları görülmektedir. Bu kadar geniş bir alanda konar-göçer bir hayat süren Türkânlı Aşiretinin tamamı olmasa da bir kısmının çeşitli nedenlerle yerleşik halkın sosyal ve ekonomik yaşamına zarar verdikleri, asayiş ve emniyeti de olumsuz etkiledikleri kayıtlardan anlaşılmıştır.

2. Aşiretin Sebep Olduğu Huzursuzluklar

2.1. Yaylak, Kışlak ve İskân Meselesi

XIX. yüzyılın başlarında ve ortalarında Osmanlı kayıtlarında kendilerinden genellikle ekrağ taifesi olarak söz edilen Türkânlı, Rışvan ve Hacebanlı gibi aşiretler, Orta Anadolu’nun geniş bir kesiminde özellikle de Konya, Ankara, Bozok, Kırşehir ve Haymana kazalarında kışlamaktalar ve baharda ise ismi geçen yerleşim birimlerinin çevresindeki yaylalara çıkmaktaydılar. Bu aşiretler, bahar ve güz mevsimlerinde yaylak ve kışlaklara gidiş-dönüşlerinde yerleşik kaza ve köylerde üçer beşer saat oyalandıktan sonra civar mevkilerde beşer onar gün süreyle çadır kurup konaklamışlardır. Ancak söz konusu aşiretler konaklamalar esnasında yerleşik halkın ekinlerine zarar vermekle kalmayıp, davar, sığır, beygir ve sair hayvanlarını alıp götürmüşlerdir. Diğer yandan bu aşiretlere mensup bazı eşkıya grupları halkın evlerine taarruz ederek, mal ve eşyalarını yağmalamışlar, hatta insanları katletmişlerdir. Nitekim Türkânlı Aşireti mensupları da bu tür fiiller de bulunmuşlar ve halkın şikâyetlerine konu olmuşlardır. Örneğin adı geçen aşiretin şirretinden köylünün tehdit altında olduğu ve işini gücünü yapamaz hale geldiği Kırşehir kadısı tarafından merkezi hükümete bildirilmiştir.²⁷ Aynı konuda Kayseri ve Bozok mutasarrıfı Hüseyin Paşa’nın sadarete gönderdiği yazıda; Bozok, Kırşehir, Ankara ve Haymana kazasında bulunan, Türkânlı, Rışvan ve Hacebanlı aşiretlerinin asıl kışlaklarının Arabistan²⁸ civarları olduğu, ancak zamanla bunların Orta Anadolu’ya yerleştikleri belirtilerek huzursuzluklara yol açtıklarına işaret edilmiştir. Başta Türkânlı olmak üzere söz konusu aşiretlerin uygunsuzluklarından dolayı kimi köylü yerlerini terk etmekle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bunların bir an evvel bir düzen içine konulmaları zaruri olmuştur. Nitekim Kızılırmak’ın Ankara cihetindeki Çasnıgır Köprüsü Ankara mutasarrıfı, Kesik Köprü Kırşehir mutasarrıfı, Tekgöz ve Çokgöz köprüleri Hüseyin Paşa ve Şahruh Köprüsü Bozok tarafından kapatılırsa adı geçen aşiretlerin bir düzen içine sokulabileceği yerel yöneticiler tarafından merkezi hükümete bildirilmiştir.²⁹ Yine aynı hususta Mayıs 1822 tarihli kayıta, Konya sancağında kâin Türkânlı Aşireti ahalisinin yaylak ve kışlaklarına huruç ve avdetlerinde Ankara, Kırşehir, Bozok ve Kayseri taraflarında ve sair uğradıkları mahallerde çeşitli edepsizliklere cesaret edip, fukaranın ve yolcuların mal ve hayvanlarını gasp ettikleri, katl-i nüfusta bulundukları, hatta güvenlik güçlerine dahi saldırdıkları, adı geçen mahallerde asayiş ve emniyetin kalmadığı bilgisine yer verilerek, aşiretin

²⁷ BOA, HAT, 445/22278, Tarih: 25 Muharrem 1237 (22 Ekim 1821).

²⁸ Belgelerde Arabistan olarak, özellikle Adıyaman, Maraş, Antep, Urfa ve Hatay kastedilmektedir. Faruk Söylemez, “Bozok sancağında Rışvan Oymakları”, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt 1, 5-7 Mayıs 2016, s.140-150; Bunun yanı sıra Halep’in güneyine ve Deyrizor’a kadar olan bölgeler de kışlak olarak kullanılmaktaydı. Orhonlu, age, s.17.

²⁹ BOA, HAT, 445/22278, Tarih: 30 Muharrem 1237 (27 Ekim 1821); BOA, HAT, 445/22278, Tarih: 7 Safer 1237 (3 Kasım 1821).

kontrol altına alınarak harice çıkarılması ve aşirete mensup eşkıyanın derdest edilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁰ Bu hususta başka örnekler de verilebilir. Ancak bunlar birbirine benzer niteliktedir. Burada kısaca şu söylenebilir ki, incelenen dönemde konar-göçer aşiretlerin yaylak ve kışlak mevsimlerindeki hareketleri, yerleşik halkı rahatsız etmekle kalmamış, iç güvenliği de tehdit etmiştir. Buna karşın merkezi hükümet konar-göçer aşiretleri daha rahat kontrol edebilmek ve yerleşik hayata geçirebilmek için, aşiretleri iskân politikasına yönelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın başlarında ve ortalarında ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar ve merkezi otoritenin güçsüzlüğü bir dizi karışıklığa yol açmıştır. Bu bağlamda, devlete gelir temin etmek amacıyla boş arazilerin işlenmesi, konar-göçer aşiretlerin uygunsuzluklarının engellenebilmesi amacıyla bazı bölgelerde iskân politikası uygulanmıştır.³¹ Söz konusu politika Orta Anadolu'da da yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Bu çerçevede Türkânlı Aşireti oymaklarının da XIX. yüzyılın başlarından itibaren başta Konya ve Ankara civarı olmak üzere Orta Anadolu'nun değişik mevkilerine dağınık bir biçimde iskân edildiklerini söylemek mümkündür.³² Nitekim Ankara Mutasarrıflığı'nın 13 Zilkade 1269/18 Ağustos 1853 tarihli yazısında, Türkânlı Aşireti mensuplarının yaylak ve kışlak mevsimlerinde Ankara ve civarındaki yerleşik halka zarar verdikleri, bunun önüne geçmek ve memleketin asayiş ve huzurunu temin etmek için bunların peyderpey uygun bölgelerde iskân edilmeleri istenmiştir.³³

Orta Anadolu'da Türkânlı ve diğer aşiretlerin iskânı ve yerleşik bir düzene geçirilmeleri bir hayli zaman almıştır. Konar-göçer olarak yaşamlarını sürdüren bu aşiretlerin hayat tarzlarını bir anda değiştirmeleri ihtimal dâhilinde değildir. Yine de Osmanlı yönetimi iskân konusunda ısrarcı bir tutum sergilemiş, sık sık yayımlanan fermanlarla konunun takipçisi olmuştur. Bu bağlamda devlet, söz konusu aşiretlerin göçebelikten kurtararak, ziraat, zanaat ve ticaretle uğraşarak refah ve huzur içinde yaşamalarını amaçlamıştır.

Konar-göçer aşiretler, yaylak-kışlak arasında gidiş dönüşlerinde yerleşik halkın çiftine çubuğuna zarar vermeleri alışlagelmiş bir durumdur. Bununla birlikte aşiretler içerisinde çeşitli nedenlerle türeyen aşiret eşkıyasının uygunsuz hareketleri de reayayı ve kamu düzenini tehdit edici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Eşkıyalık Olayları

Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokan bir konu da aşiretlerin neden oldukları eşkıyalık hareketleridir. Bu tür eylemlere karışan eşkıyalar, sabit bir yerde kalmayıp sürekli yer değiştirdikleri için takip edilip derdest edilmeleri oldukça zor olmuştur. Bu hareket serbestliği sayesinde göçerler daha çok kervanların geçtiği ana yollar üzerinde eşkıyalık ve soygun

³⁰ BOA, HAT, 384/20633, Tarih: 27 Şaban 1237 (19 Mayıs 1822).

³¹ Saydam, *Aşiretlerin İskânına Dair...*, s.225-229. Ayrıca geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: S. Selçuk Günay, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti Mülki Yapısında Aşiretler", *Osmanlı*, C.IV, Ankara 1999, s.190-192; Abdullah Saydam, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s.227-256; Celal Erdönmez, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)*, (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal ilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1995, s.33-70; Ahmet Şamil Güner, "The Settlement Policy of the Ottoman Empire and the Implementation of the Tanzimat Principles on the Semi-Nomadic People (Osmanlı Devleti'nin İskân Politikası ve Tanzimat İlkelerinin Konar-Göçer Ahâli Üzerinde Tatbiki)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, 2020, s.5-13; Cihan Yapıştıran, *Tanzimat Sonrası Devlet-Aşiret İlişkisinde Ekonomik Motivasyonun Etkileri: Milli Aşireti (1839-1914)* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020, s.114; Sait Ebinç, *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, s.65-66.

³² Saydam, agm, s.217-229.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi* (HR. MKT), Dosya No: 14, Gömlek No: 47, Tarih: 13 Zilkade 1269 (18 Ağustos 1853).

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu’da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

hadiselerine karışmışlardır. Bu türden eylemlere, Türkânlı Aşireti eşkıyasının da müdahil olduğu kayıtlardan anlaşılmıştır. Aşiret içinden çıkan eşkıya grupları sayıca az gibi görünse de bir köye veya küçük bir yerleşim yerine girdiklerinde halka verecekleri sıkıntıyı tahmin etmek zor değildir. Bir bakıma reaya arasında en fazla tahribata ve müşkülata bunlar sebep olmuşlardır. Çünkü büyük guruplar halinde gezen ve başlarında etkili liderleri olan eşkıyalar, liderlerinden izin almadan çapulculuk ve talan işlerine girişemezlerdi. Ama bahsedilen bu tür küçük çekirdek guruplar daha serbest davranarak, daha merhametsiz olabilmişlerdir. Dolayısıyla üzerinde durduğumuz Türkânlı Aşireti taifesinin bir kısmı da Orta Anadolu’nun geniş bir kesiminde halkın canına ve malına zarar vermekle kalmamış, merkezi ve yerel yönetimi bir hayli uğraştırmıştır.

1825 yılı Kasım ayında, meşhur eşkıyadan olup Orta Anadolu’da Kadıkıran Mehmed Ağa namıyla bilinen bir delilbaşı,³⁴ Türkânlı Aşiretine mensup bazı şahıslarla birleşerek, Ankara’ya tabi Keskin kazası ve köylerine büyük hasarlar vermiştir. Olayın duyulması üzerine, Ankara valisi Nurettin Paşa, maiyetindeki delilbaşı ve tüfenkçi başı ve bir miktar asker ile eşkıyanın üzerine yürümüştür. Ancak eşkıya güruhu Koçhisar civarına kaçmıştır. Daha sonra Kadıkıran ve maiyetindekiler, Hacı Bektaş taraflarına varıp, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına mensup bir kişiyi katletmişlerdir. Bunun üzerine Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı şeyhi Hamdullah Efendi, durumu bir arizayla Karaman valisi Ali Paşa’ya bildirerek, eşkıyanın bir an evvel yakalanarak, bölgede sükûnetin sağlanmasını rica etmiştir.³⁵ Ancak Kadıkıran eşkıyasının bir türlü ele geçirilememiştir. Kadıkıran 1826’da bu kez de Bâlâ kasabasını basmıştır. Yöre halkının karşı koyması neticesinde çıkan çatışmada, bir kişi ölmüş, birkaç kişi yaralanmış ve on bir beygir telef olmuştur. Kadıkıranla halkın da başa çıkamadığı bir gerçektir.

Uzun yıllar Orta Anadolu’yu kasıp kavuran bu eski delilbaşı hakkında nihayet, görüldüğü yerde öldürülmesi ya da yakalanarak idam edilmesi için emir çıkarılmış, ayrıca Asakir-i Hassa mirlivalarından Namık Paşa komutasında top ve mühimmatla birlikte bir alay süvari, bir alay da piyade askerinin İstanbul’dan yola çıkarılması kararlaştırılmıştır. Durumdan haberdar olan Kadıkıran, etrafına topladığı adamlarının bir kısmını sağa sola dağıttıktan sonra, o sırada bulunduğu Boğazlıyan kazasından firar ederek Sivas yöresine geçmiş, Deliklitaş Derbendinden geçerek Erzurum topraklarına girmiştir. Erzurum Valisi Esat Paşa’nın kendisini izlemesi üzerine Kars’a geçen Kadıkıran, burada da tutunamayarak, Tiflis’te Rus topraklarına kaçmıştır. Daha sonra Rus generalleriyle yapılan görüşmeler neticesinde avanesiyle birlikte Osmanlı makamlarına teslim edilmiştir.³⁶ 1833 yılında yapılan muhakeme sonucunda, Kadıkıran ve elli iki neferinin küreğe konulmalarına karar verilmiştir.³⁷ Orta Anadolu’da kalabalık maiyetiyle eşkıyalık yapan ve devleti bir hayli uğraştıran Kadıkıran Mehmed Ağa görüldüğü üzere zaman zaman Türkânlı Aşireti eşkıyasından da faydalanmıştır.

İrili ufaklı ve dağınık bir şekilde Orta Anadolu’ya yayılmış olan eşkıya güruhu eylemlerini belirli noktalarda değil, uygun gördükleri her yerde gerçekleştirmiştir. Nitekim Türkânlı Aşireti’ne mensup eşkıya gruplarının, Konya, Ankara, Bozok, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Çorum gibi bölgeler haricinde, Adana, Sivas, Amasya ve Diyarbakır taraflarında da eşkıyalık

³⁴ Kaynaklarda Kadıkıran Türkmen aşiretine mensup bir delilbaşı sergerdesi olarak geçmektedir. Mehmed Ağa’ya, “Kadıkıran” sıfatının niçin ve nasıl verildiğine dair kaynaklarda bir bilgi yoktur. Arşiv vesikalarında geçen “Mülga Delilbaşı, Sergerde-i Delilân, fi’l-aslı Delil Sergerdelerinden Kadıkıran Mehmed Ağa” ifadeleri, Kadıkıran’ın daha önce delilbaşılık yaptığını göstermektedir. Belgelerde Kadıkıran hakkında “Kadıkıran nâm asâkir sergerdesi, Kadıkıran şakîsi, Kadıkıran nâm habîs, Kadıkıran nâm hâin ve erbâb-ı şekâvetten Kadıkıran” tabirleri de kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerif Korkmaz, “Âsi ve Eşkıya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834”, *Kebikeç*, Sayı 33, 2012, s.151-167.

³⁵ BOA, HAT. 510/25037, Tarih: 23 Rabiulevvel 1241 (5 Kasım 1825).

³⁶ BOA, HAT. 468/22848, Tarih: 29 Zilhicce 1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷ BOA, HAT. 467/22842, Tarih: 13 Ramazan 1249 (24 Ocak 1824).

faaliyetlerine karıştıklarına şahit olunmuştur. Nitekim Sivas köylerinde eşkıyalık eden Türkânlı aşiretine mensup eşkıya ile güvenlik güçleri karşı karşıya gelmiş ve eşkıya bozguna uğratılmıştır.³⁸ Bunun yanı sıra Türkânlı eşkıyasından bir grup, Aladağ (Adana) ayanı Hacı Mehmed İsmail ile birlik olup çevreye zarar vermişlerdir. Bunların tedip edilmeleri için üç adet top ve elli varil barut ile kâfi miktarda takviye kuvvet istenmiştir. Bu esnada bölgede kıtlık yaşandığından neferatın masrafinin karşılanamayacağı, dolayısıyla meselenin geleneksel bir usul olan nasihatle halledilmesi sadareten yerel makamlara tavsiye edilmiştir.³⁹ Ancak eşkıya nasihatle yola gelmeyip zorbalığa devam edince üzerlerine varılarak bunlardan bazıları derdest olunmuş, bazıları ise firar etmiştir. Daha sonra eşkıya sergerdelerinden Deli Bektaş, Hüseyin, Resul, İbrahim Ağa, Halil ve Hasan Ağa namındaki şahıslar idam edilmişlerdir.⁴⁰

1827 öncesinde Konya ve Karaman çevresinden çıkarılan ve Ankara, Kayseri, Bozok ve Kırşehir taraflarına dağılan Türkânlı eşkıyası, bu tarihte Rumeli ve Anadolu eyalet ve sancaklarında görevli vali ve mutasarrıflarının geniş çaplı bir atamaya tabi tutulmalarını fırsat bilerek, yani otorite boşluğundan yararlanarak adı geçen bölgelerde eşkıyalık faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Bunun üzerine çıkarılan bir emri şerifle Anadolu valiliğine mukteditir bir vezir tayin edilene değin, şimdilik bilhassa Türkânlı eşkıyasıyla meşgul olup, mühim mahallere derbentçiler konulup, yolcuların ve halkın güvenliğinin sağlanması konusunda gereğinin yapılması buyurulmuştur.⁴¹ Eşkıya taifesi, eşkıyalık faaliyetlerini kendi başlarına yürütmekle birlikte zaman zaman diğer aşiretlere mensup eşkıyalarla da işbirliği yapmıştır. Örneğin Türkânlı eşkıyasından bir grup, Şeyh/Şih Bızınlı ve Cihanbeyli Aşiretlerine mensup bazı eşkıya gruplarıyla birlikte hareket ederek, Ankara ve Çankırı'nın bazı köylerini basmışlar, bir kadın ve bir adamı öldürmüşler, köylünün hayvanlarına el koymuşlar, bağ ve bostanlarını harap etmişlerdir.⁴² Kısa süre sonra, Karaman valisi Seyyid Ali Paşa eşkıya gruplarının üzerine yürüyerek bunları dağıtmıştır. Vali, merkezi hükümete gönderdiği yazıda, Rışvan, Bızınlı ve Cehabanlı (Cihanbeyli) aşiretlerinin kontrol altına alındığını, ancak Türkânlı Aşireti'ne mensup bazı eşkıya gruplarının tehditlerinin devam ettiğini, bunların da kısa sürede derdest edileceğini bildirmiştir. Seyyid Ali Paşa, aşiretler arasındaki bağların koparılmasına ve birbirleriyle ittifak kurmalarının engellenerek asayişin temin edilebileceğine dikkat çekmiştir.⁴³ Bu minvalde şu söylenebilir ki, kötü niyetli aşiret mensuplarının bir araya gelerek güçlenmelerini önlemek ve böylece kontrol edilmelerini sağlamak son derece önemlidir.

Doğal olarak bu süreçte aşiretler arasında ittifaklar olabildiği gibi çatışma ve gerginlikler de yaşanmıştır. Aralık 1833 tarihinde, Türkânlı Aşireti eşkıyası ileri gelenlerinden Hanto, İsmail ve Tat Kasım, aveneleriyle birlikte Şeyh Bızınlı Aşireti ahalisinden Kösedanlı Cemaati muhtarı Şemsid'in oğulları Telli ve Hacı Resul'un hanelerini basıp eşya ve hayvanlarını gasp etmekle kalmayıp, Telli isimli şahsı da öldürmüşlerdir. Şakilerin Şirvan Aşireti'ne sığındıklarını öğrenen Bızınlı Aşireti mensupları katillerin yakalanması ve adaletin yerine getirilmesi için şikâyetçi olmuşlardır. Olayın büyümesini ve aşiretler arası bir çatışmaya dönüşmesini önlemek için olay mahalline bir başbuğ maiyetinde bir miktar asker sevk edilmiştir. Ancak Şirvan Aşireti'ne sığınmış olan şakiler Kızılırmak'ın karşısına geçip, bu sefer de Gümüşkân madeni Emni Abdurrahman Bey'e dehalet etmişlerdir. Adı geçen şakilerin teslim alınması için güvenlik

³⁸ BOA, HAT, 511/25066, Tarih: 29 Zilkade 1235 (7 Eylül 1820); BOA, HAT, 443/22232, Tarih: 2 Zilkade 1234 (23 Ağustos 1819).

³⁹ BOA, HAT, 1325/51694, Tarih: 29 Zilhicce 1236 (27 Eylül 1821).

⁴⁰ BOA, HAT, 445/22272, Tarih: 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827).

⁴¹ BOA, HAT, 445/22272, Tarih: 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827).

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Dâhiliye* (C. DH), Dosya No: 7, Gömlek No: 316, Tarih: 5 Muharrem 1240 (30 Ağustos 1824).

⁴³ BOA, HAT, 446/22287, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1240 (31 Ocak 1825).

güçlerinin Abdurrahman Bey nezdinde yaptıkları girişimden de kesin bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine meselenin aşiretler arasında suhuletle çözülmesi için bazı adımlar atılmıştır.⁴⁴ Ancak bunun da nasıl bir sonuç verdiğiine dair belgelerde kesin bir bilgi bulunamamıştır.

Güvenlik önlemlerinin yetersiz kaldığı yol, kavşak ve geçitlerde özellikle posta tatarları her zaman eşkıya güruhunun hedefi haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkânlı Aşireti'ne mensup eşkıyaların da zaman zaman posta tatarlarına saldırdıkları, görevlileri öldürdükleri, postaya ait para ve eşyalara el koydukları görülmektedir. Mart 1848 tarihinde, Aşiret eşkıyasından Deli Hızır ve refikaları, Osmancık kazasından geçen Bağdat tatarına saldırıp, posta tatarını öldürerek hazineye ait emanet akçe ve eşyaya el koymuşlar, daha sonra da Bala nahiyesi civarına gelmişlerdir. Bölgede görev yapan Binbaşı Said Ağa durumdan haberdar olur olmaz bunların üzerine yürümüş ve eşkıyadan iki nefer derdest edilmiştir. Deli Hızır ile maiyetindeki sekiz dokuz şaki Kayseri ve Sivas taraflarına yönelmişlerdir. Said Ağa bunları takibe devam etmiş ancak Rışvan Aşireti'ne mensup Habur ve iki yüz refikası, askerin karşısına çıkmış ve eşkıyayı da içlerine alarak götürmüşlerdir. Binbaşı Said Ağa ise takibe devam etmiş, Deli Hızır ve arkadaşlarına Çiçekdağı civarında baskın verip bunlardan Maho'yu, Hızır'ın kardeşini ve bir neferi ele geçirmiştir. Daha sonra bu kişiler Ankara Eyalet Meclis'ine gönderilmişlerdir. Mecliste yapılan tahkikatta posta tatarına ait para ve eşyanın Osmancık civarında bir yerde saklandığı anlaşılmıştır. Bu arada firarda olanların bir yerde durmayıp sürekli yer değiştirdikleri görülmektedir. Bu da takibatı güçleştirmektedir. Öyle ki, bazı atlar koşmaktan şişip telef olmuşlardır. Askerin de perişanlığını dikkate alan Binbaşı Said Bey Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır. Osmancık ve Bala tarafına gönderilen zabıtlar ise, şakilerce gösterilen yerlerde yaptıkları aramalarda hazineye ve kimi şahıslara ait para, altın ve birçok kıymetli eşyaya el koymuştur. Ancak eşkıyanın tamamı ele geçirilememiştir. Merkezi hükümet ise Ankara, Sivas ve Kırşehir'in mahalli yöneticilerine bir yazı göndererek eşkıyanın bir an evvel yakalanmasını istemiştir.⁴⁵ Deli Hızır uzun bir süre sonra 1857 yılında ölü olarak ele geçirilmiştir. Yaralı olarak yakalanan arkadaşları ise mahkemeleri sonucunda yedişer sene müddetle küreğe konulmuşlardır.⁴⁶

Orta Anadolu'da eşkıyalık yapan şakiler halkın malını mülkünü gasp etmekle kalmamış, zaman zaman adam öldürme ve yaralama gibi fiillere de cesaret etmişlerdir. Güvenlik güçleri tarafından bu tür fiillerin önlenmesi amacıyla gerçekleştirilen operasyonlarda, hem eşkıya güruhundan hem güvenlik güçlerinden ölenler ve yaralananlar olmuştur. Türkânlı eşkıyasının karıştığı eylemler esnasında veya sonrasında vukua gelen çatışmalarda da ölüm ve yaralama ile sonuçlanan olaylara şahit olunmuştur. Örneğin Türkânlı Aşireti'ne mensup iki yüz eşkıyanın Bozok sancağı civarında dolaştıklarının haber alınması üzerine, büyük bir kuvvetle bunların üzerine varılmıştır. Çıkan çatışmada eşkıyadan bir kısmı ölü, bir kısmı yaralı olarak ele geçirilirken, geriye kalanlar ise Sivas taraflarına kaçmışlardır. Ölü olarak ele geçirilenlerden yirmi birinin kesik başı Sadarete gönderilmiştir. Eşkıya taifesinin geride bıraktığı mal ve hayvanata da el konulmuştur. El konulan otuz bin koyun yerlerinde bırakılarak tanesi sekiz

⁴⁴ BOA, HAT, 448/22334, Tarih: 29 Zilkade 1249 (9 Mayıs 1834).

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret Mektubi Kalemi Evrakı* (A. MKT), Dosya No: 118, Gömlek No: 24, Tarih: 28 Rebiulahir 1264 (3 Nisan 1848); BOA, A. MKT, 128/95, Tarih: 14 Cemazeyilahir 1264 (18 Mayıs 1848); Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ* (MVL), Dosya No: 23, Gömlek No: 34, Tarih: 19 Cemaziyellevvel 1264 (23 Nisan 1848); BOA, MVL, 24/45, Tarih: 7 Cemaziyelahir 1264 (11 Mayıs 1848); BOA, MVL, 27/3, Tarih: 1 Şaban 1264 (3 Temmuz 1848).

⁴⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Meclis-i Vâlâ* (İ. MVL), Dosya No: 372, Gömlek No: 16340, Tarih: 9 Şevval 1273 (2 Haziran 1857).

kuruştan satılmış ve elde edilen para Bozok sancağına tabi köylere dağıtılmak üzere gönderilmiştir. Ayrıca Sivas sancağı da kendi tarafına kaçan eşkıya konusunda uyarılmıştır.⁴⁷

Öteden beri eşkıyalık eden delil zümresinden Sadi adındaki eşkıyanın kalesi yıkılarak, sergerdelerinden Şerefli Musa ile birkaç nefer bölükbaşı idam edilmiştir. Bunun üzerine Sadi, maiyetindekilerle birlikte Türkânlı eşkıyasından bazılarını yanına alarak Aksaray civarına gelmiş ve Ekecik Aşireti'nin mal ve hayvanatını gasp etmiştir. Olayın duyulması üzerine Aksaray mütesellimi Abdurrahman Ağa eşkıya üzerine hücum etmiş, Türkânlı eşkıyası sergerdelerinden Dumanoglu Cafer Bey ile beş adet bölükbaşı öldürülmüş ve yirmi nefer eşkıya da yaralı olarak ele geçirilmiştir.⁴⁸ Her ne kadar bu tür olaylarla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkün ise de benzer nitelikte olmaları hasebiyle daha fazla üzerinde durulmasına gerek yoktur. Burada önemli olan husus eşkıya güruhunun sebep olduğu eylemlerin güvenlik güçlerinin ve halkın can güvenliğini tehdit etmesi ve asayiş ve emniyete zarar vererek merkezi ve yerel yönetimleri önemli işlerinden alıkoymuş olmasıdır.

3. Aşiret Eşkiasının Neden Olduğu Sorunları Önlemeye Yönelik Tedbirler

Osmanlı Devleti'nde, konar-göçer aşiretlerin denetim ve iskânları, XIX. yüzyıl öncesinde olduğu gibi bu yüzyılda da önemli bir sorun olmuş ve devleti oldukça meşgul etmiştir. Aşiretlerin yerleşikliğe olan dirençleri, yaylak ve kışlak olarak ön görülen alanların dışına çıkmaları, aşiret eşkıyalarının yerleşik halka, yolculara ve posta tatarlarına zarar vermeleri, iskân sorununun yanı sıra asayiş ve emniyetin bozulmasına neden olmuştur. Buna karşın devlet yüzyılın başından itibaren aşiretlerin uygunsuz faaliyetlerini önlemek için imkânları çerçevesinde idarî ve askerî bazı tedbirler alınmıştır. Örneğin "nezre bağlama" usulü bu dönemdeki uygulamalardan biridir. Buna göre aşiretlerin, devlet tarafından belirlenen yaylak ve kışlaklara gidip gelirken yerlilerin ekinlerine, can ve mallarına zarar vermemeleri taahhüt altına alınmaya çalışılmış, aksi halde Hazine-i Âmir'e, nezir adı altında, belirli bir miktar para ödemeleri istenmiştir.⁴⁹ Yine iskân olundukları bölgelerin haricine çıkmamak ve aşiret içinde uygunsuz davrananlar olursa bunları güvenlik güçlerine teslim etmek gibi hususlar da nezri gerekli kılabilmiştir. Örneğin, 1818 yılında Ankara ve Kengiri (Çankırı) çevresinde Türkânlı ve diğer aşiretlerin bundan böyle sirkat ve sair fenalıklarda bulunmayacaklarını yüz bin kuruş nezre rapt ile taahhüt ettiklerine dair Ankara kadılığından merkezi hükümete ilam gönderilmiştir.⁵⁰ Aşiretlerin kontrol altında tutulmaları amacıyla kefalet, nezre bağlama, nasihat ve mürur tezkeresi gibi usullere, ayrı ayrı başvurmakla birlikte, zaman zaman da birlikte başvurulmuştur.⁵¹ Geleneksel olarak öteden beri var olan bu tür tedbirlere XIX. yüzyılda da başvurulmuştur. Örneğin, Karaman Valisi Seyyid Ali Paşa'nın 1860 senesinde Sadaret'e gönderdiği yazıda, Konya ve Ankara topraklarında konar-göçer bir hayat süren Türkânlı ve Rışvan aşireti beylerine birer mühür verilerek, bir yerden bir yere gidecek olan aşiret mensuplarının mühürlü mürur tezkeresine sahip olmaları gerektiği, ayrıca aşiret beylerinin kefile bağlandıkları ifade edilmiştir. Ancak uygulamaya bakıldığında bilhassa Türkânlı Aşireti'ne mensup eşkıyanın Orta Anadolu'da dolaşarak uygunsuz hareketlere devam ettikleri görülmüştür.⁵² Her ne kadar bu gibi durumlar devam etmiş ise de, devletin

⁴⁷ BOA, HAT, 384/20633, 27 Şaban 1237 (19 Mayıs 1822).

⁴⁸ BOA, HAT, 504/24863, 30 Muharrem 1242 (8 Ağustos 1826).

⁴⁹ Cemal Çetin, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S. 36, Şubat 2015, s.298.

⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Adliye* (C. ADL), Dosya No: 39, Gömlek No: 2365, Tarih: 3 Rabiulevvel 1233 (11 Ocak 1818).

⁵¹ Süleyman Demirci-Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiye'sinde Eşkialık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *History Studies*, 7/3, 2012, s.86.

⁵² BOA, HAT, 444/22243, Tarih: 15 Ramazan 1246 (27 Şubat 1831).

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu’da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

aşiretleri nezre veya kefile bağlayarak, onları kontrol etmeye çalışmasının dönemin şartları içinde pragmatik bir çözüm yolu olduğu söylenebilir.

Tanzimat Fermanı’nı müteakip konar-göçer aşiretlere yeni bir düzen verilmek istenmiş, bu minvalde Tazimat ricali aşiretlere birer müdür atanması fikrini ortaya atmıştır. Başka bir deyişle “mîr-i aşiret” unvanının kaldırılarak aşiretlere müdür atanmasının daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır.⁵³ İlerleyen süreçte Ankara valisi Mehmet Vecihi Paşa’nın, bu konudaki başarısı bir örnek teşkil etmiş,⁵⁴ daha sonra aşiretlere müdür atanması giderek yaygınlaşmıştır. Ancak araştırma konumuz olan Türkânlı Aşireti’ne bu dönemde kimlerin müdür olarak atandığına ve faaliyetlerine dair kesin bir kayda rastlanmamıştır.

XIX. yüzyılda aşiret eşkıyasının eylemlerinin engellenmesine yönelik adımlardan biri de aşiretlerin kefaletle bağlanmalarıdır. Bu tür bir kefaletle, aşiret ahalisinin, resmi makamların belirlediği yerlerde çiftçilikle meşgul olacakları ve yerli halka zarar vermeyecekleri sözü alınmıştır. Örneğin, 30 Aralık 1847 tarihli Ankara Mutasarrıfı Vasıf Bey’in yazısında, Sadaret Yaveri Yusuf Bey’in adamlarının mal ve eşyalarını gasp eden Hanto ve oğullarının Sivas’ta tutuklu iken Cihanbeyli Aşireti’nden Alişan Bey’in⁵⁵ kefaleti ile serbest bırakıldıktan kısa süre sonra Türkânlı eşkıyası ile birleşip şekâvete başladıkları bildirilmiş ve yapılacak muameleye ilişkin bilgi istenmiştir.⁵⁶ Ancak bu durumla ilgili olarak Alişan Bey’in nasıl bir konumda tutulduğuna dair kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Bu tür kefaletlerde sorumluluk aşiret ileri gelenlerinde ise de asıl yetkinin aşiret müdürlerinde olduğu görülmektedir. Çünkü aksi bir durum yaşandığında merkezî hükümetin muhatabı aşiret müdürüdür. Öte yandan devlet, Orta Anadolu’daki bölgesel dengeleri göz önünde bulundurarak, iktidar gücünü korumak istemiş, aşiretler arasındaki hizipleri birbirlerine karşı kullanmıştır.

Osmanlı hukuk anlayışında asayiş kamu düzeni ile özdeşleşmiş olup suçlunun yakalanmasında kamu düzeninin sağlanması genelde temel amaçlardan biri olmuştur.⁵⁷ Kimi aşiretlere mensup eşkıya eylemleri de çoğu zaman bulundukları bölgeye ve halka zarar verdiğinden, kamu düzenini bozmakla eşdeğer tutulmuştur. Dolayısıyla bu tür hareketlerin önlenmesiyle kamu düzeninin sağlanacağı düşünülmüştür. Böylece, hem konar-göçerlere karşı toplumsal bir tepkinin önüne geçilmesi, hem de bu tür hareketlerin diğer aşiretleri olumsuz etkilemesine meydan verilmemesi amaçlanmıştır. Bu nedenle mahalli idareciler, konar-göçer aşiret eşkıyalarının sebep oldukları huzursuzlukların önlenmesi için bilhassa yaylak-kışlak geçiş mevsimlerinde zaptiye birliklerinin yeterli olmadığını ileri sürerek ordudan destek istemişlerdir. Çünkü yerel idareciler, aşiretlerin yaylalara veya kışlaklara gidip gelirken yolcu ve yerleşik halka zarar verdiklerini bildikleri için, geçiş güzergâhlarında asker istihdam edilmesini talep etmişlerdir. İstihdam edilen askerler de güvenliği sağlamaya çalışmışlardır.⁵⁸ Ancak eşkıyalığın

⁵³ Necmettin Aygün, “Nüfus Defterlerine Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845)”, *Belleten*, C.LXXXII, S.295, Aralık 2018, s.938-946; Fatma Akın, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.32, Bahar 2020, s.62-63.

⁵⁴ Mehmet Vecihi Paşa aşiretlerin iskânı ve asayişin sağlanması konusunda oldukça başarılı olmuştur. Başarılarından dolayı Rum Patriği Antimos bölgede yaşayan Rumlar adına memnuniyetini ve şükranları bildirmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret Divan Kalemî Evrakı* (A. DVN), Dosya No: 46, Gömlek No: 60, Tarih: 9 Cemaziyelahir 1265 (2 Mayıs 1849); Öte yandan Vecihi Paşa’nın bu dönemdeki faaliyetlerinden dolayı yargılanması hakkında yeni bir çalışma için bkz. Abdullah Saydam, “Tanzimat Döneminde Yolsuzlukla Suçlanan Bir Vali: Mehmed Vecihi Paşa”, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, *History Studies*, C.12, S.2, Nisan 2020, s.595-618.

⁵⁵ Alişan Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necmettin Aygün, “Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861)”, *Mütefekkir*, C.6, S.12, Aralık 2019, s.543-554.

⁵⁶ BOA, A. MKT, 61/78, Tarih: 24 Muharrem 1263 (12 Ocak 1847).

⁵⁷ Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.101.

⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Esas Evrakı* (Y. EE), Dosya No: 94, Gömlek No: 19, Tarih: 11 Muharrem 1263 (30 Aralık 1846).

yoğunlaştığı dönemlerde gönderilen asker miktarı da yetersiz kalmıştır. Örneğin, Ankara ve çevresinde eşkıyalığın önlenmesi için yerel güvenlik gücü miktarı kâfi gelmeyince, durum merkezi hükümete bildirilmiş, hükümet verdiği cevapta Konya, Sivas ve Yozgat mutasarrıflarının Ankara mutasarrıfına destek olmalarını ve eşgüdüm içinde çalışarak eşkıyalığın bertaraf edilmesini önermiştir.⁵⁹

1840’larda kurulan zaptiye teşkilatının tam olarak örgütlenmemiş olması ve nizami ordunun da taşrada gelişimini henüz tamamlayamamış olması aşiretlerin sebep olduğu hadiselerin önlenmesini ve asayişin sağlanmasını önemli derecede zorlaştırmıştır. Başka bir zorlukta istihdam edilen zaptiye neferlerinin masraflarının karşılanamamasıdır. Nitekim eşkıyayla mücadele eden güvenlik güçlerinin masrafları zaman zaman köylüler tarafından karşılanmıştır. Nitekim Sungurlu kazası ve çevresinde eşkıyalık yapıp köylülerin hayvanlarına el koyan Türkânlı eşkıyasından, bunları geri almak için görevlendirilen Vasıf Paşa’nın emrindeki askerlerin giderleri yöre ahalisince karşılanmıştır. Buna karşın ahali, Ankara valisine bir dilekçe göndererek yaptıkları masrafın yıllık vergiden düşülmesini talep etmiştir.⁶⁰

Aşiret eşkıyasının sık sık saldırdığı posta tatarlarının kullandıkları yol, kavşak ve geçitlerin güvenli hale getirilmesi de her daim gündemde olmuştur. Bu konuda merkezi hükümet yerel yönetimleri zaman zaman uyarma gereği duymuştur. Kimi zaman postalarda devlete ait kıymetli resmi evrak veya hazineye ait paranın taşınması durumu daha da hassaslaştırmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere Türkânlı Aşireti’ne mensup eşkıyaların da sık sık posta tatarlarına hücum ettikleri bilinen bir gerçektir. Bunun önüne geçilebilmesi için posta tatarlarının atlı birlikler eşliğinde hareket etmeleri ve genel güvenlik tedbirlerinin dikkatli bir biçimde uygulanması, merkezi hükümet tarafından, Konya ve Ankara valiliklerine 29 Şevval 1264/28 Eylül 1848 tarihinde gönderilen bir yazıyla bildirilmiştir.⁶¹

Merkezi hükümetin eşkıyalığı önlemeye yönelik aldığı tedbirlerden biri de cezai müeyyideye başvurusudur. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren modern devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de suçluların cezalandırılmasında güç kullanarak cezalandırma yerine ıslah etme politikası hâkim olmaya başlamıştır. Bu minvalde Tanzimat dönemiyle kamu düzenini korumaya yönelik yeni bir anlayış geliştirilmiş, bu çerçevede halkın eğitilmesine ve medenileştirilmesine yani halkın tedip ve terbiye edilmesine önem verilmiştir. Bir nevi disipline etme çalışması olarak da adlandırılan bu süreç, özellikle merkezi hükümetin otoritesinden uzaklaşmış olan grupların, zorla itaat altına alınmasından farklı olarak onlar üzerinde kontrol ve hâkimiyetin sağlanarak hükümet sistemine dâhil edilmelerini amaçlamıştır. Bu bağlamda zora dayalı tahakküm biçimlerinin yerini yeni kurumların ve mekanizmaların aldığını söylemek mümkündür. Neticede Merkezi hükümet, aşiretler içerisinde çıkan eşkıya gruplarının eylemlerinin engellenmesinde, askeri müdahale yerine suçluların cezalandırılması, nasihat heyetlerinin gönderilmesi, kefalet ve taahhüt senetlerinin yapılması gibi uygulamalara öncelik vermiştir.⁶²

Merkezi hükümet, eşkıyalık olaylarına önderlik eden kişilerin uzak yerlere gönderilmeleriyle sorunun çözümünün kolaylaşacağını düşünerek, konar-göçerler arasındaki eşkıya liderlerini zaman zaman sürgüne göndermiştir.⁶³ Öteden beri var olan bu uygulama, XIX. yüzyılda da

⁵⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM), Dosya No: 2, Gömlek No: 3, Tarih: 20 Safer 1262 (17 Şubat 1846).

⁶⁰ BOA, A. MKT, 180/47, Tarih: 16 Rabiulahir 1265 (11 Mart 1849).

⁶¹ BOA, A. MKT, 152/76, Tarih: 5 Zilkade 1264 (3 Ekim 1848).

⁶² Fatma Akın, *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2020, s.142-144.

⁶³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Umum Vilayat Evrakı* (A. MKT. UM), Dosya No: 177, Gömlek No: 86, Tarih: 20 Rabiulahir 1271 (10 Ocak 1855).

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu’da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

devam ettirilmiş, özellikle aşiret beyleri ile ileri gelenleri eşkıyalık hareketlerinin baş sorumluları olarak görülerek sürgün edilmişlerdir. Böylece elebaşları sürgün edilen aşiret eşkıyasının eylemlerinin önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Nitekim Haymana (Ankara) kazasında sakin Türkânlı eşkıyası liderlerinden Dumanoglu Mustafa ve Çubukabad (Ankara) kazasında sakin İdman Aşiretinden Osman, Amasya kalesine sürgün edilerek kalebent olunmuşlardır.⁶⁴ Sürgünün yanı sıra konar-göçer aşiretler içerisindeki eşkıyalar, Tanzimat’ın ilanını müteakip çıkarılan 1840 ve 1858 Ceza Kanunnameleri çerçevesinde cezalandırılmışlardır. Bu minvalde mal gasp etmek ve nüfusu katletmek gibi suçları işleyen eşkıya güruhuna ceza kanunun ilgili maddesine binaen genellikle kürek ve pranga cezası uygulanmıştır. Nitekim eşkıya takımından olup yapılan muhakemeleri sonucunda suçları sabit görülen Türkânlı Aşiretine mensup Deli Hızır ve refiki Ayvazoglu Musa’nın yedi sene müddetle Tersane-i Âmire’de pranga olunmalarına karar verilmiş, ayrıca gasp ettikleri malların ellerinden alınarak sahiplerine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵ Ancak Deli Hızır’ın cezasını tamamladıktan sonra eşkıyalığa devam ettiği, güvenlik güçleriyle girdiği bir çatışmada öldürüldüğü yine kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁶⁶ Diğer yandan işlenen suçun ağırlığına göre, aşiret eşkıyalarına idam cezası verilmiştir. Yine Türkânlı eşkıyası sergerdelerinden, Deli Bektaş, Hüseyin, Resul, İbrahim Ağa, Halil ve Hasan 1825 senesinde idam edilmişlerdir.⁶⁷

Aşiret içerisindeki eşkıya gruplarının bölgenin asayişini tehdit etmeleri ve bunu önlemek için yeterli askeri kuvvetin olmadığı durumlarda aşiretlere nasihat ederek durumu düzeltme yoluna gidilmiştir. Ancak bu gibi durumlarda genellikle olumlu bir sonuç alınmadığı da bir gerçektir. Örneğin, Türkânlı ve Şih Bızınlı aşiretleri arasında katl ve yağmadan mütevellid husumetin mahallinde çözümü için bir nasihat heyeti gönderilmiş ise de, Türkânlı Aşireti’nin Rışvan Aşiretince korunması ve katilin Gümüşkan Maden Emni Abdurrahman Bey tarafından himaye görmesi yüzünden bu girişimden bir sonuç elde edilememiştir.⁶⁸ Bu gibi durumlarda devlet bir çözüm yolu olarak aşiretlerden taahhüt senedi almayı denemiştir. Ancak merkezi otoritenin taşradaki gücünün yetersiz kaldığı dönemlerde bu taahhüt senetlerinin de işe yaramadığı görülmüştür.

Sonuç

XIX. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı kayıtlarında ekrad taifesi olarak yer alan ve Orta Anadolu’da konar-göçer bir hayat süren Türkânlı Aşireti, diğer konar-göçer aşiretler gibi bazı huzursuzluklara sebep olmuştur. Aşiret mensupları yaylaklara ve kışlaklara gidiş dönüşlerinde, yerleşiklerin ekinlerine, bostanlarına, bağ ve bahçelerine zarar vermişlerdir. Yerleşik halk ise bu durumdan rahatsızlık duyarak üst makamlar nezdinde şikâyetçi olmuşlardır. Türkânlı aşiretinin yol açtığı sorunların giderilmesi için bu aşiretin nizami olarak iskân edilmesi düşünülmüş, ancak bu süreç oldukça yavaş seyretmiştir. Bununla birlikte devlet aşireti kontrol edebilmek için, nezre bağlama, kefalet, nasihat etme gibi metotları uygulamıştır.

Türkânlı Aşireti’nin yaylak ve kışlaklara gidiş dönüşlerindeki uygunsuz hareketlerinin yanı sıra, bu aşirete mensup olup çeşitli nedenlerle kontrol dışına çıkmış olan kişi ve kişiler eşkıyalık faaliyetlerine yönelerek, halkın canına ve malına zarar vermişlerdir. Türkânlı Aşireti eşkıyası olarak da adlandırılan bu eşkıya güruhu, köy basmış, haneleri yağmalamış, postalara saldırmış,

⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Dâhiliye* (C. DH), Dosya No: 306, Gömlek No: 15272, Tarih: 29 Zilhicce 1215 (13 Mayıs 1801).

⁶⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Evrakı* (A. MKT. MVL), Dosya No: 34, Gömlek No: 24, Tarih: 7 Muharrem 1267 (12 Kasım 1850).

⁶⁶ BOA, İ. MVL, 372/16340, Tarih: 9 Şevval 1273 (2 Haziran 1857).

⁶⁷ BOA, HAT, 446/22287, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1240 (31 Ocak 1825).

⁶⁸ BOA, HAT, 448/22334, Tarih: 25 Receb 1249 (8 Aralık 1833).

yol kesmiş, fakir fukara köylünün malını gasp etmiş, adam öldürmüş ve yaralamıştır. Orta Anadolu'nun geniş bir kesiminde eşkıyalık yapan Türkânî eşkıyasının takip edilip derdest edilmesi için güvenlik güçlerinin ortaya koyduğu çabalar ise zaman zaman yetersiz kalmıştır. Yeterli kolluk kuvvetinin temin edilememesi, aşiret eşkıyasının diğer eşkıya gruplarıyla işbirliği yapması, iskân politikasının güçlüklerle yürütülmesi, aşiretlerin kimi zaman eşkıyaya arka çıkması gibi nedenlerden dolayı, Türkânî eşkıyasının kökü bir türlü kurutulamamış, bu durum asayiş ve emniyetin tesisini zorlaştırmıştır.

Tanzimat Fermanının ilanından sonra eşkıyalığı önlemeye yönelik daha etkili tedbirler alınmış ise de, Tanzimat öncesinde uygulanan usuller de kısmen yürürlüğünü korumuştur. Bu bağlamda hayata geçirilen uygulamalar neticesinde Türkânî Aşireti büyük ölçüde yerleşik hayata geçirilmiş ve aşirete mensup eşkıyanın insan kaynağı önemli ölçüde azaltılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*, Dosya No: 445, Gömlek No: 22278, Tarih: 23 Muharrem 1237 (20 Ekim 1821).

BOA, HAT, 445/22278, Tarih: 25 Muharrem 1237 (22 Ekim 1821).

BOA, HAT, 384/20633, Tarih: 27 Şaban 1237 (19 Mayıs 1822).

BOA, HAT, 510/25037, Tarih: 23 Rabıulevvel 1241 (5 Kasım 1825).

BOA, HAT. 468/22848, Tarih: 29 Zilhicce 1249 (9 Mayıs 1834).

BOA, HAT. 467/22842, Tarih: 13 Ramazan 1249 (24 Ocak 1824).

BOA, HAT, 445/22278, Tarih: 30 Muharrem 1237 (27 Ekim 1821).

BOA, HAT, 511/25066, Tarih: 29 Zilkade 1235 (7 Eylül 1820);

BOA, HAT. 443/22232, Tarih: 2 Zilkade 1234 (23 Ağustos 1819).

BOA, HAT, 1325/51694, Tarih: 29 Zilhicce 1236 (27 Eylül 1821).

BOA, HAT, 445/22272, Tarih: 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827).

BOA, HAT, 445/22272, Tarih: 29 Zilhicce 1242 (24 Temmuz 1827).

BOA, HAT, 446/22287, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1240 (31 Ocak 1825).

BOA, HAT, 448/22334, Tarih: 29 Zilkade 1249 (9 Mayıs 1834).

BOA, HAT, 384/20633, 27 Şaban 1237 (19 Mayıs 1822).

BOA, HAT, 504/24863, 30 Muharrem 1242 (8 Ağustos 1826).

BOA, HAT, 444/22243, Tarih: 15 Ramazan 1246 (27 Şubat 1831).

BOA, HAT, 446/22287, Tarih: 11 Cemaziyelahir 1240 (31 Ocak 1825).

BOA, HAT, 448/22334, Tarih: 25 Receb 1249 (8 Aralık 1833).

BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR. MKT)*, Dosya No: 14, Gömlek No: 47, Tarih: 13 Zilkade 1269 (18 Ağustos 1853).

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

- BOA, *Cevdet Adliye (C. ADL)*, Dosya No: 39, Gömlek No: 2365, Tarih: 3 Rabiulevvel 1233 (11 Ocak 1818).
- BOA, *Cevdet Dâhiliye (C. DH)*, Dosya No: 7, Gömlek No: 316, Tarih: 5 Muharrem 1240 (30 Ağustos 1824).
- BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Evrakı (A. MKT)*, Dosya No: 61, Gömlek No: 78, Tarih: 24 Muharrem 1263 (12 Ocak 1847).
- BOA, A. MKT, 118/24, Tarih: 28 Rebiulahir 1264 (3 Nisan 1848).
- BOA, A. MKT, 128/95, Tarih: 14 Cemazeyilahir 1264 (18 Mayıs 1848).
- BOA, A. MKT, 180/47, Tarih: 16 Rabiulahir 1265 (11 Mart 1849).
- BOA, A. MKT, 152/76, Tarih: 5 Zilkade 1264 (3 Ekim 1848).
- BOA, *Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)*, Dosya No: 23, Gömlek No: 34, Tarih: 19 Cemaziyelevvel 1264 (23 Nisan 1848);
- BOA, MVL, 24/45, Tarih: 7 Cemaziyelahir 1264 (11 Mayıs 1848).
- BOA, MVL, 27/3, Tarih: 1 Şaban 1264 (3 Temmuz 1848).
- BOA, *İrade Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ. MVL)*, Dosya No: 372, Gömlek No: 16340, Tarih: 9 Şevval 1273 (2 Haziran 1857).
- BOA, İ. MVL, 372/16340, Tarih: 9 Şevval 1273 (2 Haziran 1857).
- BOA, *Sadâret Divan Kalemi Evrakı (A. DVN)*, Dosya No: 46, Gömlek No: 60, Tarih: 9 Cemaziyelahir 1265 (2 Mayıs 1849).
- BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y. EE)*, Dosya No: 94, Gömlek No: 19, Tarih: 11 Muharrem 1263 (30 Aralık 1846).
- BOA, *Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)*, Dosya No: 2, Gömlek No: 3, Tarih: 20 Safer 1262 (17 Şubat 1846).
- BOA, *Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM)*, Dosya No: 177, Gömlek No: 86, Tarih: 20 Rabiulahir 1271 (10 Ocak 1855).
- BOA, *Cevdet Dâhiliye (C. DH)*, Dosya No: 306, Gömlek No: 15272, Tarih: 29 Zilhicce 1215 (13 Mayıs 1801).
- BOA, *Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL)*, Dosya No: 34, Gömlek No: 24, Tarih: 7 Muharrem 1267 (12 Kasım 1850).

Matbu, Tetkik Eser ve Makaleler

- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, “Celali İsyanları”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- AKIN, Fatma, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aşiret İdaresi: Aşiret Müdüriyeti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 32, Bahar 2020, s.59-70.
- AKIN, Fatma, *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2020.

3028

Volume 12
Issue 6
December
2020

- ASAN, Hakan, “Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ocak-Haziran 2016, s.34-61.
- AYGÜN, Necmettin, Nüfus Defterlerine Göre Boynuincelü Aşireti (1830-1845), *Belleten*, C.LXXXII, S.295, Aralık 2018, s.899-957.
- AYGÜN, Necmettin, “Osmanlı’da Yönetimin Yerelleşmesi: Aksaray Ayanı Ateşoğlu Abdurrahman Ağa (1770-1860)”, *III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu 25-27 Ekim*, Aksaray 2018, s.5-38.
- AYGÜN, Necmettin, “Cihanbeyli-Haymana Sahasındaki Konar-Göçer Toplulukların İdari, Sosyal ve İktisadi Yapıları (1827-1861)”, *Mütefekkir*, C.6, S.12, Aralık 2019, s.539-558.
- ÇADIRCI, Musa, “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men’-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”, *TTK Belgeler*, XV/19 1993, s.169-185.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- ÇETİN, Cemal, “Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.36, Şubat 2015, s.287-310.
- DEMİRCİ, Süleyman-Hasan Arslan, “Osmanlı Türkiye’inde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)”, *History Studies*, C.7, S.3, 2012, s.74-103.
- EBİNCİ, Sait, *Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008.
- ERDÖNMEZ, Celal, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)*, (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal ilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1995.
- ERGUT, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- GÜNAY, Sakıp Selçuk, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti Mülki Yapısında Aşiretler”, *Osmanlı* C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.190-192.
- GÜRER, Ahmet Şamil, “The Settlement Policy of the Ottoman Empire and the Implementation of the Tanzimat Principles on the Semi-Nomadic People (Osmanlı Devleti’nin İskân Politikası ve Tanzimat İlkelerinin Konar-Göçer Ahâli Üzerinde Tatbiki)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, 2020, s.5-13
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- İNALCIK, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, C.XXVIII, S.112, Ekim 1964, s.623-690.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye-IV*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- KAYA, Kamil-Mustafa Talas, “Karacadağ Türkmen Aşireti’nde Arabuluculuk: Siverek Örneği”, *Sosyolojik Düşün*, C.1, S.2, 2016, s.1-26.
- KILIÇ, Selda, “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVIII, S.45, 2009, s.43-62.

XIX. Yüzyılda Orta Anadolu'da Aşiret Huzursuzluğu: Türkânlı Aşireti Örneği

- KORKMAZ, Şerif, “Âsi ve Eşkîya: Delilbaşî Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s.149-172.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 998, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1963.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, İstanbul 1993.
- SATICI, Emre, “Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839–1867)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.24, 2008, s.175-204.
- SAYDAM, Abdullah, 2000. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler. *Anadolu'da ve Rumeli'de Türkmenler*, (Mersin, Turkey), s.217-229.
- SAYDAM, Abdullah, “Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)”, *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s.227-256.
- SAYDAM, Abdullah, “Tanzimat Döneminde Yolsuzlukla Suçlanan Bir Vali: Mehmed Vecihi Paşa”, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, *History Studies*, C.12, S.2, Nisan 2020, s. 595-618.
- ŞAHİN, İlhan, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006.
- SÖNMEZ, Ali, “Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840- 1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/39, 2006, s.199-219.
- SÖYLEMEZ, Faruk, “Bozok sancağında Rişvan Oymakları”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı*, C. 1, 5-7 Mayıs 2016, s.140-150.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.
- TÜRKAY, Cevdet, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, 5.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1955.
- YAPIŞTIRAN, Cihan, *Tanzimat Sonrası Devlet-Aşiret İlişkisinde Ekonomik Motivasyonun Etkileri: Milli Aşireti (1839-1914)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.
- ZİYA GÖKALP, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 2.Baskı, Hazırlayan: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 2013.

3030

Volume 12
Issue 6
December
2020